

33. Держархів Волинської обл., ф. Р-393, оп. 3, спр. 26.
34. Г. И. Шиманский : [некролог] // Журнал Московской патриархии. – 1970. – № 9. – С. 42.
35. Кот Н. Ілля Якович Хорунжий – перший повоєнний директор Волинського обласного інституту удосконалення кваліфікації вчителів / Н. Кот // Літопис Волині. – Луцьк, 2011. – С. 66–70.
36. Милуш В. І. Державна влада і православна церква на Волині у другій половині 40-х – 50-х роках ХХ століття / В. І. Милуш. – Луцьк, 2008. – 228 с.
37. Реабілітовані історією: Волинська області / редкол. тому : голова – О. І. Курилюк, відп. секретар – М. М. Кучерепа та ін. – Луцьк, 2010. – Кн. 1. – 976 с.
38. Патій Степан Миколайович : [некролог] // Дзвони Волині. – 1997. – № 3. – С. 4.
39. Протоіерей Валентин Негода : [некролог] // Дзвони Волині. – 2015. – № 11. – С. 8–9.
40. Протоіерей Ігор Колобов : [некролог] // Дзвони Волині. – 2013. – № 11. – С. 9.
41. Протоіерей Ігор Колобов (особова справа) – Поточний архів Волинського єпархіального управління УПЦ.
42. Протоіерей Н. М. Тучемський : [некролог] // Журнал Московской Патриархии. – 1963. – № 4. – С. 26–28.
43. Протоіерей Никодим Ермолатий // Курские епархиальные ведомости. – 2014. – № 12. – С. 7.
44. Рожко В. Є. Волинська Духовна семінарія (1796–2004 рр.) : іст. нарис / В. Є. Рожко. – Луцьк, 2004. – 256 с.
45. Цап М. прот. Протоіерей Миколай Тучемський – ректор Волинської духовної семінарії в 1945–1959 рр. (120 років від народження і 50-ліття з дня смерті) / М. Цап // Волинські єпархіальні відомості. – 2013. – № 12. – С. 8.
46. Шиманский Г. И. Литургика / Г. И. Шиманский. – Москва, 2002. – 352 с.
47. Ясенчук Дамиан Адамович, протоіерей (Волинская епархия) : [некролог] // Журнал Московской Патриархии. – 1975. – № 12. – С. 36.

Федчук Александр. Динамика изменений в преподавательском составе Волинской духовной семинарии (1945–1964 гг.). В статье рассмотрен состав преподавателей Волинской духовной семинарии. Сделан анализ образования преподавателей и их территориального происхождения, при чем обнаружено значительное преобладание местных выходцев. Выяснено отношение администрации семинарии к преподаванию в учебном заведении светскими лицами. Акцентируется внимание на особенностях трудоустройства в семинарии в начальный период ее существования и в последующие годы, а также установлены основные причины увольнения преподавателей.

Ключевые слова: Волинская духовная семинария, протоіерей Николай Тучемський, архимандрит Мефодий (Мензак), протоіерей Петр Влодек, Евгений Богуславский.

Fedchuk Oleksandr. Dynamics of Changes in the Teaching Staff of the Volyn Theological Seminary (1945–1964). The article considers the teachers in the Volyn theological Seminary. It was analyzed the education of teachers and their geographical origin. It was revealed a significant prevalence of natives. It was clarified the attitude of the administration of the Seminary towards the teaching of secular teachers at this educational establishment. The attention was focused on the peculiarities of employment at the Seminary in the starting period of its existence and in subsequent years, and it was established the main reasons for the dismissal of teachers.

Key words: Volyn Theological Seminary, Archpriest Nikolai Tuchemsky, Archimandrite Methodius (Menzak), Archpriest Peter Vlodek, Eugene Boguslavsky.

Стаття надійшла до редколегії
15.09.2016 р.

УДК 94(477.82) «1991\2010» : 631.115

Ярослав Шабала

Структурні зміни в аграрному секторі Волинської області в процесі реалізації реформи (1991–2010 рр.)

У статті проаналізовано основні засади реформування сільського господарства України в період незалежності, головні законодавчі акти, які регламентували реалізацію реформи; динаміку трансформації аграрного сектору Волині в 1991–2010 рр. Основну увагу зосереджено на структурних змінах у сільському госпо-

дарстві Волинської області, викликаних реформою. У структурі корпоративного сектору визначено статус суб'єктів господарювання, схарактеризовано кількісні показники щодо виробничих кооперативів, господарських товариств, державних сільськогосподарських і фермерських господарств, систематизовано дані стосовно їх розподілу за розміром сільськогосподарських угідь. На основі аналізу головних показників виробничої діяльності корпоративного та індивідуального секторів продемонстровано їхню роль у виробництві аграрної продукції у Волинській області.

Ключові слова: Волинська область, аграрна реформа, корпоративний сектор, сільськогосподарське підприємство, сільськогосподарський кооператив, фермерське господарство, індивідуальний сектор, господарства населення.

Постановка наукової проблеми та її значення. У процесі реалізації аграрної реформи, що розпочалася в Україні після проголошення незалежності, демонтовано колгоспно-радгоспну систему й поступово сформовано дуалістичну структуру сільськогосподарських товаровиробників, представлену корпоративним та індивідуальним секторами. Аналіз їх складу й діяльності дасть змогу з'ясувати роль і місце кожного з них у виробництві аграрної продукції у Волинській області, визначити подальші перспективи розвитку та врахувати це під час формування регіональних програм розвитку волинського села.

Мета статті – проаналізувати основні структурні зміни, які відбулися в аграрному секторі Волинської області в процесі його реформування, визначити роль та місце корпоративного й індивідуального сектору у виробництві аграрної продукції.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Після проголошення незалежності Україні у спадок від Радянського Союзу дісталася планова економіка з тотальним одержавленням засобів виробництва, державним монополізмом і командними методами управління, яка, вичерпавши потенціал екстенсивного розвитку, довела цілковиту неспроможність соціалістичної економічної моделі. У зв'язку з цим із початку 1990-х рр. в Україні розпочалася хвиля реформ, які охопили всі галузі економіки. Оскільки сільське господарство України було одним із головних секторів національної економіки, то першочерговим завданням економічних перетворень стало реформування українського села.

Головним стратегічним напрямом реформи визначено демонтаж колгоспно-радгоспної системи й створення господарств різних типів і форм, які ґрунтуються на приватній власності на землю та засоби виробництва. Однак на початковому етапі зміни відбувалися дуже повільно: нерідко частина керівництва колективних сільгоспідприємств свідомо гальмувала реформу, відчувався брак досвіду, не було належного кадрового забезпечення та фінансування. Важливим кроком, який надав імпульс реформуванню аграрного сектору, став Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» від 10 листопада 1994 р. В Указі зазначено, що «приватизація земель, які перебувають у користуванні сільськогосподарських підприємств й організацій є першочерговим заходом у здійсненні земельної реформи в Україні». Основними його положеннями були такі:

- земля, яка перебувала в користуванні колективних сільськогосподарських підприємств (КСП), передавалася їм тепер у власність, тобто передбачалося роздержавлення землі;
- земля, передана у власність КСП, ділилася на земельні частки (паї); кожен член господарства міг отримати сертифікат на право приватної власності на свій пай;
- власник паю міг вільно розпорядитися ним (продати, подарувати, обміняти тощо). Крім того, кожен член КСП отримав право безперешкодно вийти з нього та одержати безкоштовно в приватну власність свою частку землі (пай), що засвідчувалося державним актом на право приватної власності на землю [8, с. 276].

Загалом цей указ мав революційний характер і міг суттєво прискорити реформу. Виділення земельних часток повинно було стимулювати зміцнення індивідуальних господарств, прискорити процес формування фермерського укладу. Проте реалізацію цього Указу стримувала та обставина, що чітко не визначено процедури паювання.

Відповідний указ Президента України з'явився 08 липня 1995 р. [13]. У ньому зазначено, що паюванню підлягають сільськогосподарські угіддя, передані в колективну власність КСП, сільськогосподарським кооперативам, акціонерним товариствам, у тому числі створеним на базі радгоспів та інших сільськогосподарських державних підприємств. Згідно з Указом, для паювання в діючих сіль-

ськогогосподарських підприємствах створювали комісії з їхніх працівників. Рішення щодо обчислених розмірів земельних часток приймали районні державні адміністрації, які й повинні видавати сертифікати на пай. Право на отримання паю мали члени діючих сільгоспідприємств, у тому числі пенсіонери, які раніше працювали в них. В Указі визначено, що паювання проводитиметься без виділення земельних часток у натурі (на місцевості). Однак якщо власник паю виявить бажання вийти зі складу КСП чи інших сільськогосподарських формувань, то за його заявою здійснювалося виділення паю в натурі й райдержадміністрація повинна видати державний акт на право приватної власності замість сертифіката. Окремим пунктом Указу передбачено також створення резервного земельного фонду для передачі в приватну власність чи користування працівників соціальної сфери на селі та особам, які виявили намір вести господарство.

Відповідно до обласної програми здійснення земельної реформи й приватизації землі, у 1996 р. завершено передачу земель у колективну власність суб'єктам колективної власності – колективним сільськогосподарським підприємствам, виконано підготовчі роботи до грошової оцінки сільськогосподарських угідь і проведення другого етапу – паювання. Першим господарством у Волинській області, у якому офіційно проведено паювання, а селянам видано відповідні земельні сертифікати, стало КСП «Дружба» Луцького району. Після паювання його реорганізовано в об'єднання землевласників [7, арк. 41]. До осені 1996 р., як зазначив тодішній голова облдержадміністрації Б. Клімчук в інтерв'ю газети «Волинь», у Волинській області реформовано 355 колгоспів із 358 [6].

Згідно з архівними документами, станом на 01 листопада 1996 р. в області нараховувалося 399 суб'єктів колективної власності. Із них 383-м видано державні акти на посвідчення права колективної власності на землю. Цю акцію завершено практично у всіх районах, окрім Ківерцівського, Старовижівського та Маневецького, де залишалося в стадії реорганізації по одному-два підприємства. Найповільніше передача землі в колективну власність відбувалася в Ратнівському районі, де відповідні акти отримали 13 із 23 суб'єктів. У 112 сільськогосподарських підприємствах Волинської області проведено паювання, у 81 – роботи щодо уточнення грошової оцінки. Сертифікати на земельний пай видано в 68 господарствах. Їх отримали 34 990 громадян області [7, арк. 54, 55].

Як бачимо, лише частина колишніх членів колективних господарств отримали сертифікати на землю та частку майна. Однак видача державних актів громадянам про право власності на землю затягувалася. Темпи робіт із виготовлення й видачі державних актів стримували висока вартість оформлення необхідних документів, недостатня роз'яснювальна робота серед населення, неналежна забезпеченість відповідних служб кваліфікованим персоналом.

Новим каталізатором реформування земельних відносин став Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки» від 3 грудня 1999 р. Цей Указ передбачено реформування протягом грудня 1999 р. – квітня 2000 р. колективних сільськогосподарських підприємств на засадах приватної власності на землю та майно. Згідно з Указом, усім членам колективних сільськогосподарських підприємств надано право вільного виходу з цих підприємств із земельними частками (паями) і майновими паями та створення на їх основі приватних (приватно-орендних) підприємств, селянських (фермерських) господарств й інших типів господарств, заснованих на приватній власності. Підприємства, установи та організації, які використовували землю для сільськогосподарських потреб, в обов'язковому порядку повинні укласти договори оренди земельних і майнових паїв та встановити орендну плату в натуральній або грошовій формі, причому плату за оренду земельного паю визначали в розмірі не менше 1 % його вартості [8, с. 439–442]. Указ також містив низку положень, спрямованих на підтримку особистих підсобних селянських і фермерських господарств, націлював на прискорення формування необхідної інфраструктури аграрного ринку, зобов'язував забезпечити протягом 2000–2002 рр. видачу в установленому порядку державних актів на право приватної власності на землю всім бажаючим власникам сертифікатів на земельний пай. По суті, цей документ забезпечив остаточне утвердження приватної власності на землю й майно як основної засади ринкової трансформації аграрного сектору України.

До кінця 1990-х рр. у Волинській області структура агроформувань за формами господарювання не мала чіткої конфігурації. Колгоспи під вивіскою КСП і надалі функціонували як основні колективні суб'єкти господарської діяльності. Окремі з них реорганізовано в агрофірми, товариства, кооперативи тощо. Організаційну перебудову аграрного сектору Волині здебільшого стримували повільні темпи паювання. Однак поступова реорганізація колективних господарств у цілому визна-

чила дуалістичний характер організаційної структури сільськогосподарських товаровиробників. У ній утвердилися корпоративний та індивідуальний сектори. Корпоративний сектор представлено державними й приватними сільськогосподарськими підприємствами, господарськими товариствами, виробничими кооперативами та іншими формуваннями, які мали статус юридичної особи. До індивідуального сектору належали фермерські господарства, які безкоштовно отримали землю й виробляли продукцію задля отримання прибутку та господарства населення: домогосподарства, що виконували сільськогосподарську діяльність для задоволення власних потреб і з метою виробництва продукції на продаж.

Досвід реалізації аграрної реформи в 1991–2000 рр. засвідчив, що багато питань, пов'язаних із земельними відносинами, структурною перебудовою сільського господарства й подоланням у ньому кризових явищ, потребували чіткішого законодавчого врегулювання. У цьому аспекті важливим документом став новий «Земельний кодекс України», який набув чинності 01 січня 2002 р. У ньому чітко визначено категорії земель за цільовим призначенням, детально розроблено комплекс питань, пов'язаних із правом власності на землю. Прикінцеві положення Кодексу також націлювали на розробку нормативно-правових актів, які стосувалися землеустрою [9, с. 89]. Однак за період незалежності законодавчо так і не врегульовано питання формування земельного ринку, головним складником якого є купівля-продаж землі сільськогосподарського призначення. Так, у пункті 15 перехідних положень Кодексу зафіксовано, що «громадяни та юридичні особи, котрі мають у власності земельні ділянки для ведення селянського (фермерського) господарства й іншого товарного сільськогосподарського виробництва, а також громадяни України – власники земельних часток (паїв) не мали права до 1 січня 2005 р. продавати, або іншим способом відчужувати належні їм ділянки та земельні частки (паї), крім міни, передачі їх у спадщину та при вилученні земель для суспільних потреб» [9, 93]. Як відомо, мораторій на продаж землі сільськогосподарського призначення діє й досі.

Наступними важливими нормативно-правовими актами, які вплинули на сучасну структуру аграрного сектору, стали прийняті у 2003 р. Закони України «Про особисте селянське господарство» [3] та «Про фермерське господарство» [4]. Вони чітко визначили поняття особистого селянського господарства й фермерського господарства, порядок надання та розмір земельних ділянок, права й обов'язки їхніх членів, регламентували різні аспекти створення та діяльності цих господарств.

Потрібно зазначити, що аграрне законодавство в процесі реформування сільського господарства України зазнавало значного впливу політичної кон'юнктури, а особливо політизованими були питання власності на землю та формування ринку землі. Відчувалася відсутність чіткого курсу в державній аграрній політиці. Основні концептуальні напрями цього курсу окреслено в Законі України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року». У ст. 1 цього Закону зазначено, що основні засади державної аграрної політики спрямовані на забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки й ґрунтовані на національних пріоритетах, урахування потреби інтеграції України до Європейського Союзу та світового економічного простору [5, с. 14]. Стаття 2 визначала мету державної аграрної політики як гарантування продовольчої безпеки держави, перетворення сільського господарства на високоефективний і конкурентоспроможний сектор економіки, збереження селянства як носія української ідентичності, культури й духовності нації [5, с. 14]. Серед способів реалізації основних пріоритетів державної аграрної політики вказано на розширення та вдосконалення нормативно-правового забезпечення розвитку земельних відносин, формування відповідних інституційних засад, посилення державної підтримки аграрної реформи. У сфері земельних відносин, окрім заходів організаційно-технічного характеру, законом передбачено активізацію ринкових елементів, зокрема формування інфраструктури ринку землі й створення системи земельного іпотечного кредитування.

Отже, аграрне законодавство 2000-х рр. остаточно визначило сучасну виробничу структуру аграрного сектору, у якій головне місце посідають приватні та державні сільгоспідприємства, фермерські й особисті селянські господарства.

Корпоративний сектор в аграрній структурі Волинської області представляють сільськогосподарські підприємства – самостійні статутні об'єкти, які мають право юридичної особи та здійснюють виробничу діяльність у галузі сільського господарства задля одержання прибутку. У 2011 р. до цієї категорії належали такі підприємства (див. табл. 1) [11, с. 103].

**Кількість діючих підприємств у сільському господарстві
за організаційно-правовими формами господарювання у 2011 р.**

Підприємство	Одиниць	У відсотках до загальної кількості
Усього підприємств	939	100,0
Виробничі кооперативи	92	9,8
Господарські товариства	137	14,6
Державні підприємства	8	0,8
Приватні підприємства	80	8,5
Фермерські господарства	578	61,6
Підприємства інших форм господарювання	44	4,7

У структурі корпоративного сектору чисельно переважають фермерські господарства та господарські товариства, які в сукупності становлять 76,2 % загальної кількості сільськогосподарських підприємств. Найбільшу кількість фермерських господарств нині зареєстровано в Горохівському районі – 101, у Ковельському – 81, Володимир-Волинському – 73, Локачинському – 61. У Луцькому районі близько половини господарств становлять господарські товариства й приватні підприємства – відповідно, 36 і 18. Виробничі кооперативи найбільш поширені в Ківерцівському, Ратнівському, Маневицькому, Турійському, Любешівському та Камінь-Каширському районах. У них зосереджено половину сільськогосподарських кооперативів області [11, с. 104].

Упродовж останніх п'яти років у структурі сільськогосподарських підприємств відбулися певні зміни. Так, порівняно з 2005 р., їх загальна кількість зменшилася з 1023 до 939. Частково це пояснюється зміною їх статусу та об'єднанням окремих господарств, щоб налагодити великотоварне виробництво. За цей час більше ніж удвічі скоротилася кількість сільськогосподарських виробничих кооперативів, що ж до фермерських господарств, то їх кількість збільшилася на 40 одиниць, а їх частка в структурі підприємств зросла від 52,6 до 61,6 % [10, с. 34].

Щодо розподілу діючих сільгоспідприємств за розміром сільськогосподарських угідь, то станом на 2011 р. більшість у Волинській області становили господарства площею до 50 га (56 % від загальної кількості). Господарств площею 50–100 га нараховувалося 70 (7,5 %), досить численну групу стали господарства від 100 до 500 га (137, або 14,6 % від загальної кількості). Господарств із земельним банком 1000–5000 га було 58 (6,2 %) і понад 5000 га – усього п'ять (0,5 %) [11, с. 115].

Особливістю структури аграрного сектору Волинської області є те, що в ньому не відбулося різкого збільшення рівня концентрації земельних ресурсів у великих господарствах. Упродовж останніх трьох років площа сільськогосподарських угідь господарств понад 1000 га зросла лише на 5 %. Однак, на нашу думку, є всі підстави вважати, що від середини 2000-х рр. на Волині зміцнюються позиції підприємств, які представляють великомасштабне аграрне виробництво на основі концентрації землі й капіталів. Цілком імовірно, що частина з них інтегрована в структури агрохолдингів, які діють в Україні, однак у статистиці це не відображено. В окремих дослідженнях наведено дані про те, що у Волинській області до 25 % сільськогосподарських земель контролюють холдинги. Це невисокий показник, якщо порівняти: у Рівненській та Львівській областях агрохолдинги контролюють 25–50 % сільськогосподарських угідь, у Тернопільській, Івано-Франківській, Чернівецькій і Хмельницькій областях – понад 50 % [12, с. 16].

У процесі ринкових трансформацій аграрного сектору Волинської області широкий доступ до земельних ресурсів і можливість виробництва сільськогосподарської продукції отримали господарства населення (сукупність осіб (або одна особа), які разом проживають і ведуть господарство). Для сільськогосподарського виробництва вони використовують землі, відведені їм під особисте підсобне господарство, колективне садівництво й городництво, сінокосіння та випасання худоби, ведення товарного виробництва. У 2003 р. прийнято Закон України «Про особисте селянське господарство», який визначив правові, організаційні, економічні та соціальні основи ведення такого типу господарства. Особисте селянське господарство визначалося як господарська діяльність, яка виконується без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і проживають разом задля задоволення особистих потреб за допомогою виробництва, переробки й споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її

надлишків і надання послуг із використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі в галузі сільського зеленого туризму. Згідно із законом, для ведення особистого селянського господарства використовують земельні ділянки розміром не більше 2 га, передані фізичним особам у власність або в оренду. Окремою статтею передбачено, що розмір особистого селянського господарства може збільшуватися при отриманні в натурі (на місцевості) земельного паю [2].

У 2005 р. у Волинській області нараховували понад 183 тис. господарств населення, а середня площа такого господарства – 3,22 га. Крім того, майже 50 тис. господарів приєднали до особистих господарств належні їм земельні паї й господарювали самостійно без реєстрації як юридична особа [1, с. 148]. В останні роки простежено тенденцію до зменшення загальної кількості господарств населення. На початок 2009 р. в аграрному секторі Волині нараховувалося 163 503 особистих селянських господарства площею 306,6 тис. га [10, с. 39].

У цілому під дією ринкових трансформацій у Волинській області склалася така структура аграрного виробництва, у якій і корпоративний сектор, і індивідуальні господарства зайняли свої ніші: великі сільськогосподарські підприємства виробляють комерційно привабливі та експортоорієнтовані види продукції, а господарства населення орієнтовані на наповнення внутрішнього продовольчого ринку.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, у процесі реалізації аграрної реформи на Волині здійснено демонтаж колгоспно-радгоспної системи й сформовано дуалістичну модель виробничої структури сільськогосподарського виробництва: корпоративний сектор (сільськогосподарські підприємства різних типів) й індивідуальний – господарства населення. Колгоспи та радгоспи ліквідовано, однак ефективної альтернативи їм не віднайдено. Тому й у 2000-х рр. основну частку сільськогосподарської продукції виробляли індивідуальні господарства селян. Щоправда, за десятиріччя їх частка скоротилася від 81,5 до 73,3 %. Загалом, у кризових умовах перехідного періоду до ринкової економіки господарства населення відіграли надзвичайно важливу роль своєрідного стабілізатора, який пом'якшив негативні наслідки катастрофічного спаду виробництва в сільськогосподарських підприємствах і компенсував їх частку в продовольчому забезпеченні населення. Частка сільськогосподарських підприємств за цей період зросла, відповідно, із 20,3 до 26,7 %. У категорії сільськогосподарських підприємств найвищу динаміку продемонстрували фермерські господарства. У 2010 р. їх частка у валовому виробництві аграрної продукції становила лише 3,2 %, однак у виробництві продукції сільгоспідприємствами вона зросла від 2,5 до 11,8 %, що свідчить про поступове зміцнення позицій фермерського укладу. Як засвідчують статистичні дані, упродовж 2000–2010 рр. у фермерських господарствах виробництво зернових збільшилось у понад п'ять разів, цукрових буряків й овочів – майже вп'ятеро, а картоплі – удвічі [11, с. 164, с. 122]. Так, порівняно з 2000 р., у 2010-му кількість поголів'я ВРХ збільшилось у 7,2 раза, корів – у 5,7, свиней – у 26,2, овець і кіз – більше ніж удвічі [11, с. 164, 134; 138]. У 2000–2010 рр. фермерські господарства значно збільшили виробництво продукції тваринництва, зокрема м'яса й молока – більш ніж уп'ятеро. Отже, навіть той невеликий досвід господарської діяльності волинських фермерів переконує в тому, що фермерський рух має великі перспективи. Фермерські господарства спроможні піднести ефективність та культуру сільськогосподарського виробництва, їхня діяльність сприятиме піднесенню добробуту селян, розв'язанню багатьох проблем економічного й соціального характеру у волинському селі.

Перспектива досліджень порушеної в статті проблеми зумовлена тим, що, окрім наукового аналізу, вони мають моніторинговий характер і з практичного погляду дають можливість коригувати хід аграрних перетворень, на державному та місцевому рівнях формувати політику щодо різних груп сільськогосподарських товаровиробників.

Джерела та література

1. Болгов В. Новітня історія України. Волинь / В. Болгов, І. Болгов. – Київ : [б. в.], 2006. – 320 с.
2. Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 29.
3. Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 29.
4. Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45.
5. Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 1.
6. Волинь. – 1996. – 24 серп.
7. Державний архів Волинської області, ф. Р-4, оп. 1, спр. 115, 129 арк.
8. Жушман В. Аграрне право та законодавство України (в питаннях та відповідях) : навч.-практ. посіб. / В. Жушман. – Харків : [б. в.], 2006. – С. 439–442.

9. Земельний кодекс України. – Київ, 2001. – 95 с.
10. Сільське господарство Волині 2008 : статист. зб. / за ред. В. Ю. Науменка. – Луцьк, 2009. – 315 с.
11. Статистичний щорічник Волинь – 2011 / за ред. В. Ю. Науменка. – Луцьк, 2012. – 560 с.
12. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація : наук. доп. / за ред. В. М. Гейця, О. М. Бородіної, І. В. Прокопи ; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – Київ, 2012. – 39 с.
13. Урядовий кур'єр. – 1995. – 12 серп.

Шабала Ярослав. Структурные преобразования аграрного сектора Волынской области в процессе реализации реформы (1991–2010 гг.) В статье анализируются ключевые направления реформирования сельского хозяйства Украины в период независимости, главные законодательные акты, регламентирующие реализацию реформы динамика трансформации аграрного сектора Волыни в 1991–2010 гг. Главное внимание уделяется структурным изменениям в сельском хозяйстве Волынской области, вызванным реформой. В структуре корпоративного сектора определен статус субъектов хозяйственной деятельности, охарактеризованы количественные показатели относительно производственных кооперативов, хозяйственных товариществ, государственных и фермерских хозяйств, систематизированы данные, касающиеся размеров используемых ими сельскохозяйственных угодий. На основании анализа главных показателей производственных показателей деятельности корпоративного и индивидуального секторов продемонстрирована их роль в производстве аграрной продукции в Волынской области.

Ключевые слова: Волынская область, аграрная реформа, корпоративный сектор, сельскохозяйственное предприятие, сельскохозяйственный кооператив, фермерское хозяйство, индивидуальный сектор, хозяйства населения.

Shabala Yaroslav. Structural Changes in the Agricultural Sector of the Volyn Region in the Implementation of Reforms (1991–2010). The article analyzes the main directions of reforming of agriculture of Ukraine in the period of independence, the basic legal acts that regulate the implementation of the reform, the dynamics of transformation of the agricultural sector in Volyn region in 1991–2010. The focus is on structural changes in agriculture in Volyn region, caused by the reform. In the structure of the corporate sector identified the status of economic entities is characterized by quantitative indicators in relation to production cooperatives, economic societies, agricultural and farms, systematic data on the size distribution of agricultural land. Based on the analysis of the main indicators of production activity of corporations and individual industries have shown their role in agricultural production in the Volyn region.

Key words: Volyn region, agrarian reform, corporate sector, agricultural enterprise, agricultural cooperative, farming, private sector, agriculture, population.

Стаття надійшла до редколегії
25.09.2016 р.